

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Simpozij u povodu 300. obljetnice rođenja Immanuela Kanta (1724–2024): Kant

Babić, Mile; Mujkić, Asim

2025

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/834>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

SLOBODA U KANTOVOM RAZUMIJEVANJU PRAVA*

*Spahija Kozlić***

Sažetak: U svom razmatranju prava kao spoljašnjeg autoriteta, Kant ponavlja tezu iz rasprava o teorijskom i praktičkom umu kako pravo nije empirijski pojam, nego inteligibilni, te je tako ono skup uvjeta pod kojima sloboda jednog može egzistirati pored (zajedno) sa slobodom drugog pod jednakim općim principima, dok je sama nauka o pravu skup zakona na koje se odnosi spoljašnje zakonodavstvo. Suprotstavljajući se Thomasu Hobbesu, u spisu “O općoj izreci: to bi u teoriji moglo biti ispravno, ali ne vrijedi u praksi”, Kant elaborira pojam prava kao nečeg što proizilazi iz pojma slobode u međusobnim odnosima ljudi kako bi društveno ugovorili uvjete zajedničkog življenja.

Ključne riječi: sloboda, moral, pravo, principi, autoritet

Kantovo akcentiranje moralne norme

Svoje učenje o moralu Immanuel Kant iznosi u *Kritici praktičkog uma*, *Zasnivanju metafizike morala* i u *Metafizičkim načelima nauke o vrlini*. Od ova tri spisa najkoncizniji je *Zasnivanje metafizike morala*, dok je *Kritika praktičkog uma* najopsežnija i najsistematičnija. U ukupnom opusu Kantovog mišljenja vidljiva je razlika između teorijske filozofije kojom se nastoji spoznati bitak svekolike datosti (*Sein*) i praktičke koja se bavi utvrđivanjem vrijednosnog gledišta ljudskog djelovanja, to jest odgovorom na fundamentalno pitanje ljudskog življenja – “šta trebam činiti?” (*Sollen*). Zasnivanje morala se, na izvjestan način, oslanja na treću antinomiju uma koja se tiče odnosa slobode i determinizma. Budući da oni ne mogu biti predmetom spoznaje u gnoseološkom smislu, valja tragati za aksiološko-umstvenim uporištima fenomena slobodne volje i načelima morala.

Središnji pojam u tom smislu je pojam moralne radnje, a ona je takvo djelovanje koje se vrši iz dužnosti te ga, kao takvo, treba razlikovati od takozvanih pseudomoralnih radnji koje se čine iz neke konkretne namjere ili

* Rad je dio projekta istraživanja koji je rezultirao objavljivanjem udžbenika *Filozofija prava* na Pravnom fakultetu Univerziteta u Zenici.

** Univerzitet u Zenici, spahija@gmail.com

naklonosti, odnosno hipotetičkog (uslovnog) imperativa. Dužnost je, kaže Kant, činiti dobra djela, pri čemu je dužnost nužnost radnje iz poštovanja samog moralnog zakona. Dužnost je, sa subjektivne strane, djelovanje prema moralnom zakonu, dok je s objektivne strane ona slaganje / saglasnost sa samim moralnim zakonom. Nije slučajno, smatra Kant, što ljudi poštuju osobe, a ne predmete. Stoga, kada poštujemo osobe, mi ustvari poštujemo upravljanje njihove djelatnosti prema općim moralnim načelima. Poštovanje ovakvih načela zasnovano je na umu, a ne na čulima i čulnim predstavama, a ovakvo je osjećanje poštovanja s jedne strane negativno, s druge – pozitivno. Negativnost se ogleda u potčinjavanju u vidu primoravanja kao “boli u sebi”, dok se pozitivnost vidi u duhovnom uzdizanju osobe koja to potčinjavanje doživljava kao zakonitost vlastitog uma.

Za razliku od stvari u prirodi koje kauzalno jesu prema nepromjenjivim zakonima same prirode, čovjek je kao umno biće u stanju djelovati prema predstavi zakona, odnosno u stanju je činiti prema načelima koja u svom temelju imaju pojam slobodne volje. S tim u vezi, ako je volja u harmoniji s načelima uma, odnosno ako ispunjava njegove zahtjeve, onda se može govoriti o potpuno ispravnom djelovanju i, obrnuto, ako to nije slučaj, takvo djelovanje ni na koji način ne može biti moralno ispravno. Iz ovakvih elaboracija Kant podcrtava pojmove *zapovijest* i *imperativ*, pa je tako zapovijest predstava objektivnog principa kome se čovjekova volja pokorava, a imperativ je svojevrsna formula kojom se zapovijest izvršava, to jest imperativ je zahtjev da se osoba ponaša i djeluje shodno zapovijesti, da se, dakle, pokori objektivnom zakonu. Imperative općenito Kant dijeli na imperitive umještosti, koji se tiču tehničkih vještina, imperitive mudrosti u vidu savjeta i imperitive moralnosti, koji se odnose na zapovijesti (up. Kant, 1981: 56 i d.).

Pitanje koje potom postavlja Kant, posebice u *Zasnivanju metafizike morala*, glasi: kako je moguće pretpostaviti egzistenciju slobodne volje u čovjeku kao čulnom i racionalnom biću, te šta to jeste dužnost.

O dužnosti! Ti uzvišeno veliko ime koje u sebi ne sadržiš ništa omiljeno što podrazumeva dodvoravanje, nego zahtevaš pokoravanje, ali i ne pretiš ničim što bi u duši pobuđivalo prirodnu nenaklonost i što bi, da bi volju pokrenulo, zastrašivalo, već samo postavljaš zakon koji sâm od sebe nalazi u dušu pristupa i koji sâm sebi, protivno volji, pribavlja uvažavanje (premda ne uvek i pokoravanje), pred kojim zaneme sve sklonosti, iako krišom rade protiv njega: šta je tebe dostojan istočnik i gde se nalazi koren tvog plemenitog porekla koje ponosno odbija svako srodstvo sa sklonostima, kad je ponicanje do tog korena neizostavni uslov one vrednosti koju ljudi jedino sebi mogu dati? (Kant, 1979: 104–105)

Kroz elaboraciju čistog uma u *Kritici čistog uma* Kant konstatuje da kauzalitet nužno vrijedi za svijet prirodnih pojava, ali da je u takozvanom svijetu stvari po sebi nešto drugačija, odnosno sloboda ljudske volje može biti moguća ako pođemo od pretpostavke da je ljudsko biće istovremeno dio čulnog i inteligibilnog svijeta stvari po sebi, to jest da je istovremeno i čulno i racionalno biće. Kant hoće reći da je život čovjekov određen i empirijski inteligibilno, to jest on je i prirodno i duhovno-društveno biće. Komparirajući čisti i praktički um, ovaj filozof originalnog promišljanja tvrdi da su slobodna volja i stvari po sebi u teorijskom umu samo *jedna mogućnost*, ali sa staništa *praktičkog uma* postaju zbilja. Zbiljnost moralnog zakona kao činjenice podrazumijeva slobodu volje koja objektivno egzistira u svijetu stvari po sebi i ona jest samo u domenu praktičkog, ne i teorijskog (čistog) uma.

U tom smislu, ideja najvišeg dobra se bezuvjetno javlja u praktičkom umu i nju čine vrlina i sreća kao dva konstituensa. Iz ove rasprave proizilazi i Kantova ideja da je za realizaciju najvišeg dobra nužno pretpostaviti egzistenciju najvišeg bića, to jest Boga kao iskonski najvišeg dobra ili ideala, izvorišta vrline i sreće. Svoju *Kritiku praktičkog uma* ovaj mislilac zaokružuje poretком postulata samog praktičkog uma – prvi je besmrtnost duše, drugi je sloboda, a treći Bog. Njegovo učenje o pravu, to jest filozofija prava, nadopuna je etičkog promišljanja i to se vidi po tome da pravna dužnost (kao nadopuna) stoji naspram spomenute moralne dužnosti kao dužnosti prema sebi i prema drugima. Pravne dužnosti su tako zasnovane na izvanjskom zakonodavstvu, a moralne svoje utemeljenje imaju prevashodno u subjektivno postavljenim ciljevima. Prve su (pravne) uske i savršene, a druge (moralne) široke i nesavršene, a razlog za to on vidi u tome što moralni zakon određuje maksime radnji, a pravni same radnje, o čemu detaljnije govori nastavak teksta.

Kantova filozofija prava

Uprkos jasnoj i prilično argumentiranoj tvrdnji Ljubomira Tadića kako je Immanuel Kant osnivač filozofije prava, valja joj u kratkim crtama suprotstaviti stav kako je Hegel, ustvari, njen dosljedniji utemeljitelj. Tačno je, naime, da je kenigsberški filozof začetnik njemačkog klasičnog idealizma i prvi koji je u okviru nove filozofske paradigme detaljno otvorio pitanje temelja praktičkog uma, time i filozofije prava (up. Tadić, 1996). No, ukoliko bismo bili dosljedni, onda bismo trebali izreći i protivargumente u korist Hegela, koji govore kako je on filozof koji najjasnije situira fenomen prava u svom

sistemu te, što je možda još važnije, prvi drži predavanja iz filozofije prava i prvi je filozof koji je napisao poseban tekst o tome pod naslovom *Osnovne crte filozofije prava*. No, ove opaske nemaju namjeru osporiti Tadićeve tvrdnje, niti zasluge Imannuela Kanta za filozofiju prava, nego tek komparativno sučeliti ova dva filozofa u sferi njihovog reflektiranja prava. Konačno, čitalac će nakon uvida u njihove stavove o pravu sâm o tome suditi. No, izložimo detaljnije Kantovo razumijevanje prava.

Svoj pogled na pravo i pravnu nauku on sporadično izlaže u *Kritici praktičkog uma*, *Zasnivanju metafizike morala*, *Pravno-političkim spisima*¹ i, najjasnije, u *Metafizičkim načelima nauke o pravu*. U svom razmatranju prava kao spoljašnjeg autoriteta, Kant ponavlja tezu iz rasprava o teorijskom i praktičkom umu kako pravo nije empirijski pojam, nego inteligibilni, te je tako ono skup uvjeta pod kojima sloboda jednog može egzistirati pored (zajedno) sa slobodom drugog pod jednakim principima, dok je sama nauka o pravu skup zakona na koje se odnosi spoljašnje zakonodavstvo (up. Kant, 1967: 31 i d.). Suprotstavljajući se Thomasu Hobbesu,² u spisu “O općoj izreci: to bi u teoriji moglo biti ispravno, ali ne vrijedi u praksi” Kant elaborira pojam prava kao nečeg što proizilazi iz pojma slobode u međusobnim odnosima ljudi kako bi društveno ugovorili uvjete zajedničkog življenja.

Pravo je ograničenje slobode svakoga na uvjete mogućnosti slaganja sa slobodom svakoga drugog, ukoliko je ova moguća prema općem zakonu; a javno pravo je skupina izvanjskih zakona, koji čine mogućim jedno takvo opće slaganje. (Kant, 2000: 74)

S obzirom na to da se svako ograničenje slobode voljom nekog drugog smatra prisilom te da je građansko uređenje odnos slobodnih ljudi putem društvenog ugovora, onda, prema Kantu (2000: 74–75), proizilazi da su svi ljudi (bez štete po njihovu slobodu u okvirima zajedničkog življenja) na jednak način pod prinudom “jer tako hoće sâm um *a priori* koji se ne odnosi ni

¹ Radi se prvenstveno o spisima: Ideja opće povijesti s gledišta svjetskoga građanstva, Odgovor na pitanje: šta je prosvjetiteljstvo, Kraj svih stvari i Prema vječnom miru (up. Kant, 2000).

² Thomas Hobbes u svom razumijevanju društvenosti polazi od egoističke naravi čovjeka i njegove prirodne sklonosti ka zadovoljenju individualnih poriva i autokratskoj vladavini nad ljudima. Ne čudi onda njegov usklik *Auctoritas, non veritas, facit legem* (Autoritet, a ne istina, čini zakon). Naprimjer, “svršni uzrok, cilj ili namjera ljudi (koji po prirodi vole slobodu i vlast nad drugima), kod uvođenja ograničenja nad samima sobom (a tako ih vidimo u državama) jest to da smjeraju prema vlastitom održanju, a time i zadovoljnijem životu. To znači, prema izbavljenju iz bijednih uvjeta rata, koji (kao što je pokazano u trinaestom poglavlju) nužno slijedi iz ljudskih prirodnih strasti, kad ne postoji nikakva vidljiva sila da ih drži u strahu i da ih kroz strah od kazne obaveže na izvršavanje ugovora i poštovanje zakona koji su izloženi u četrnaestom i petnaestom poglavlju” (Hobbes, 2004: 119).

na kakvu empirijsku svrhu (ili nešto tome slično što je sve obuhvaćeno općim imenom sreće)”.

Građansko stanje kao pravno stanje je uvjet opće, a ne pojedinačne sreće ljudi, zasnovano je na tri osnovna principa *a priori*: *slobodi* svakog člana društva kao čovjeka, *jednakosti* svakog sa svakim kao *podanika* i *samostalnosti* svakog pojedinca, odnosno člana društva kao *građanina*. Kako se ovi stavovi ne bi pogrešno shvatili, Kant napominje da spomenuti principi nisu zakoni koje propisuje država (za razliku od Hobbesa), nego je po njima moguće utemeljenje države, jer su oni čisti umski principi izvanjskog ljudskog prava, odnosno saglasnosti građanina. Slijedi potom jedna od najljepših definicija slobode kao prvog principa građanskog stanja. *Sloboda* je, kaže Kant (2000: 75), formula konstituiranja zajednice po kojoj me niko “ne može prisiliti da na njegov način budem sretan”, jer svaki pojedinac sreću smije tražiti na sebi svojstven način samo ako pri traganju za njom “ne nanosi štetu slobodi drugih”.

Jednakost podanika se svodi na to da svaki od članova jedne zajednice ima pravo prisile protiv drugog, izuzev poglavara koji ne treba da bude “podvrgnut prisilnom zakonu”, čime Kant izuzima suverena iz jednakosti prema zakonu, jer on u tim situacijama zakonske prinude ne bi mogao biti poglavar iz razloga što bi niz podređivanja išao “naviše u beskonačnost”. Iz ovako pojmljene jednakosti ljudi pred zakonom (koja izuzima suverena) može proizaći pravna formula po kojoj svaki građanin ima pravo i mogućnost da dospije do svakog stepena društvene hijerarhije, ukoliko je za to talentiran, marljiv i sretan, te u tome mu ne smiju na put stati sunarodnjaci pozivajući se na nasljedne prerogative.

Samostalnost (*sibisufficiencia*), kao treći stub građanskog društva, odnosi se na građanina kao suzakonodavca, a radi se o tome da su svi građani jednaki, pa i u pogledu samoga zakonodavstva.

Oni koji nisu opunomoćeni ovim pravom, ipak su, kao članovi zajednice, podvrgnuti poslušnosti ovim zakonima, i time sudjeluju u njihovu čuvanju, ne samo kao građani nego i kao suzaštitinici. (Kant, 2000: 79)

Zakoni su ti putem kojih se pravo manifestira i koji, ukoliko stoje na navedenim stubovima (sloboda, jednakost i samostalnost), osiguravaju da se u zajednici ne čini nepravda, a nepravda se ne čini iz prostog razloga što je tada pravo (i zakon) izraz zajedničke volje cjelokupnog naroda koji, s tim u vezi, ne može činiti nepravdu prema samome sebi. U drugačijim situacijama, posebice onim u kojima je zakonska volja volja jednog ili nekolicine, takve bi

odluke suverena bile nepravedne. Ovdje Kant želi reći, i time se suprotstaviti Hobbesu, da je prvobitni ugovor rezultat isključivo opće ili ujedinjene, te međusobno saglasne, volje naroda koja ne smije poprimiti formu apsolutističke vladavine.

U ovako postavljenom zakonodavstvu svako onaj koji ima pravo glasa zove se građaninom, a da bi imao to pravo glasa, osim prirodnih dispozicija (da nije dijete i žena), potrebno je “da pritom ima nekakvo vlasništvo (u što se može, također, računati svaka vještina, zanat ili lijepa umjetnost ili znanost), od kojega se izdržava” (Kant, 2000: 79). Svi oni, budući da imaju pravo glasa, moraju se usaglasiti oko zakona javne pravde koji utvrđuje jednakost među njima nezavisno od veličine posjeda ili bogatstva. Zaključujući raspravu o građanskom i državnom pravu u kontekstu prvobitnog ugovaranja, Kant napominje kako je prvobitni ugovor i građansko društvo sa svoja tri načela ili temelja jedini način konstituiranja pravedne i na umu zasnovane zajednice. Na ovaj se način putem ugovora kao *contractus originarius ilipactum sociale* pojedinačne slobodne volje ujedinjuju kako bi formirale zajedničku volju. Iz toga proizilazi da zakonodavac treba donositi takve zakone kao da su oni najdirektnije proizašli iz ujedinjene volje cijelog naroda i to je za Kanta probna tačka valjanosti bilo kojeg javnog zakona ili odluke zakonodavca. Pravednost takvih zakona ogleda se u tome da o njima uvijek mora postojati saglasnost volja građana koji su mu potčinjeni.

Slijedeći intencije savremenika, koji sve češće na “dnevni red” filozofskog promišljanja stavljaju pitanja iz domena prava, Kant pravi razliku između pravnog i nepravnog stanja s namjerom da dodatno obrazloži potrebu čovjeka da živi u građanskom, a ne prirodnom stanju. *Pravno stanje* je tako odnos koji postoji među ljudima na način da svaki pojedinac u njemu može doći do svoga prava, dok je *nepravno stanje* ono u kojem ne postoji distributivna pravda i njega kenigsberški filozof, shodno ranijim teoretičarima, naziva *prirodnim stanjem (status naturalis)*. Takvo stanje je, slično kao i kod Hobbesa, stanje rata, samovolje i odsustva bilo kakvog prava, što je za pojedince neizdrživo i oni iz njega moraju izaći stupanjem u građansko ili pravno stanje. Takvo stanje se može ostvariti jedino u državi kao zajednici ljudi “pod pravnim zakonima”.

Privatno vlasništvo, kao što je ranije navedeno, jest uvjet da osoba može biti građaninom, što nije *novum* u filozofskopravnim učenjima, jer je i ranije John Locke ustvrdio da se društvenim ugovorom dodatno legitimira i čuva pravo čovjeka na posjedovanje. U tom smislu on i pravi razliku između privatnog i državnog prava, a ovo prvo se tiče upravo prava na posjedovanje i

distingviranja onoga što je moje i tvoje, što građanski poredak (pravno stanje) mora zakonima jamčiti i osiguravati. Pravo na posjedovanje na taj način ne proizilazi iz samog prava, nego iz postulata praktičkog uma po kojem po prirodi stvari zemlja pripada čovječanstvu, a pojedinac ima prirodno pravo da uzme dio tog zajedničkog vlasništva kako bi mogao živjeti. Kako bi sačuvalao to pravo, on stupa u građansko stanje koje mu putem pravnih normi garantira slobodu posjedovanja. Prema načelima praktičkog uma posjedovanje je omogućeno i u predrđžavnom, to jest prirodnom stanju i takvo vlasništvo Kant zove provizorno pravnim zato što tek u prav(n)om građanskom uređenju takvo vlasništvo postaje nepobitno. I jedna i druga vrsta (karakter) vlasništva jesu pravni, ali građansko stanje ili stanje zakonitosti putem odgovarajućih normi *osigurava* vlasništvo. Shodno liberalističkim tendencijama, koje se posebice vide kod Lockeja, Kant u pravnoj državi razlikuje zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast. Ovom podjelom on, između ostalog, u skladu s liberalističkim tendencijama, želi odbaciti bilo kakvo *izvanjsko* podređivanje izvorne slobode pojedinca društvenoj prinudi zbog toga što prinuda podrazumijeva *unutrašnju* subjektivnu saglasnost kojom se žele obezbijediti uvjeti zajedničkog, time i pojedinačnog prosperiteta. Prisila jest opravdana samo ako je usaglašena sa slobodom prema zakonima države čija je nadležnost da kazni svakog građanina koji narušava takvu saglasnost.

Suštinska intencija ljudskog roda, smatra ovaj filozof, jest konstantna težnja ka vječnom miru među ljudima i državama. U spisu *Prema vječnom miru* on govori o šest preliminarnih, tri definitivna i jednom tajnom članu vječnog mira. Šest preliminarnih članova kojima se omogućava mir su: “Nijedan mirovni ugovor ne treba smatrati valjanim ako je sklopljen tako da prešutno sadrži povod budućem ratu” jer bi u suprotnom takav ugovor bio samo primirje i odlaganje sukoba. Potom “nijedna samostalna država (bez obzira na to je li ona velika ili mala) ne može drugu državu steći naslijeđem, zamjenom, kupovinom niti darivanjem”. Treći član se odnosi na stajaće vojske koje “trebaju s vremenom nestati”. Važna komponenta, i danas vrlo aktualna, jest da se države ne smiju zaduživati “zbog vanjskih državnih razmirica”. Petim članom se zabranjuje nasilno uplitanje drugih država u ustav i vladu bilo koje zemlje nezavisno od njene snage i političke pozicije, dok šesti preliminarni član, kojim se omogućava vječni mir, govori o tome da se tokom rata ne smiju dopustiti takva sredstva kojima se kasnije onemogućava vraćanje međusobnog povjerenja (korištenje plaćenih ubica, kršenje ugovora, poticanje na izdaju u državi protiv koje se ratuje i tako dalje).

Definitivni članovi vječnog mira među državama jesu: uspostava *republikanskog* građanskog ustava u svim državama; pravo naroda treba se temeljiti na *federalizmu* slobodnih država i pravo građanina svijeta treba se ograničiti na uvjete općeg *hospitaliteta*. Republikanski ustav iz vizure Immanuela Kanta nužno treba počivati na premisama građanskog stanja, a to su sloboda pojedinaca, zavisnost podanika o zajedničkom zakonodavstvu i jednakosti svih ljudi. Govoreći o prvom definitivnom članu vječnog mira on *oblike vladavine* ili *forma regiminis* (uprkos *oblicima vlasti* – *forma imperii*, a radi se o autokratiji, aristokratiji i demokratiji) dijeli na *republikanski* i *despotski*, dok je demokratija, slično kao kod starogrčkih klasika filozofije prava i države, “u pravom smislu riječi, nužno despotizam, jer ona utemeljuje izvršnu vlast gdje svi odlučuju o jednom ili možda protiv jednoga (koji, prema tome, nije s tim suglasan), tako da odlučuju svi koji ipak nisu svi. A to znači proturječnost opće volje same sa sobom i sa slobodom.” (Kant, 2000: 122–123) Nastavljajući u tom pravcu Kant tvrdi da je svaki oblik vladanja izobličen ukoliko nije predstavnički i to pravda stavom da zakonodavac ne može u istoj osobi biti i zakonodavac i izvršilac pa je onda veća reprezentacija onih koji vladaju, ukoliko ih je manje.

Elaboraciju drugog definitivnog člana vječnog mira Kant počinje komparacijom aktuelnog odnosa između država s nekadašnjim odnosom među pojedincima u prirodnom stanju. Ove su relacije u svojim najvažnijim ispoljenjima vrlo slične, jer najčešće počivaju na međusobnim sukobima kakvi su vladali među ljudima u prirodnom stanju. Iz tog razloga je nužno izaći iz stanja sukoba među državama, to jest prevazići takozvano prirodno stanje među državama na gotovo identičan način kao što se prevladalo prirodno stanje među pojedincima. Iz tog razloga Kant gorljivo zastupa tezu o federalizmu država, jer se može pokazati “da je ta ideja federaliteta, koja bi se trebala postupno proširiti na sve države i tako dovesti do vječnog mira, izvodljiva (objektivno realna)” (Kant, 2000: 126). Na ovaj način bi se dokinuo pojam prava naroda na rat, to jest on više ne bi imao nikakvog smisla jer, u konačnici, ljudska priroda teži da se ljudi, a time i države, postepeno odreknu divlje slobode, a u slučaju država da se stvori država naroda (*civitas gentium*) koja će postepeno obuhvatiti sve zemlje svijeta.

Treći definitivni član vječnog mira tiče se, dakle, ograničenja prava građanina na uvjete općeg *hospitaliteta*. Ovdje se, upozorava Kant, ne govori ni o kakvoj filantropiji, nego o pravu stranca kao pravu gostoprimstva da ga se u tuđoj zemlji ne dočeka neprijateljski. Ovakve determinante međunarodnog prava pretpostavke su za pravo svjetskog građanstva, to jest kozmopolitskog

prava (*ius cosmopolitanum*), putem kojih je moguće ujedinjenje svih naroda na bazi načela uma. Takvo kozmopolitsko društvo treba biti rezultat zahtjeva praktičkog uma da ne treba biti rata kako ni među pojedincima u prirodnom stanju, tako ni među državama, “jer to nije način kako svako treba da traži svoje pravo”.

Uloga filozofije

Frankfurtovac Jürgen Habermas se počesto referira upravo na ova i slična mjesta Kantovog apologiranja trajnog svjetskog mira i kozmopolitskog prava. Primjerice, u članku “Politički ustav za pluralističko svjetsko društvo” piše da se kod Kanta funkcija prava kojom se treba osiguravati mir poklapa s ustavnim rješenjem koje legitimno priznaju svi njegovi građani.

Jer, važenje prava se ne oslanja samo faktički na prijetnji sankcijama državne vlasti, nego i intrinzično: na razlozima zahtjeva da /pravo/ sa strane adresata zasluži priznanje. (Habermas, 2009: 371)

Slične elaboracije su prisutne i u drugim njegovim spisima u kojima nedvojbeno podržava Kanta u njegovom na prvi pogled utopijskom idealu svjetske zajednice građana lišene rata, kako među pojedincima, tako i među državama. Uloga filozofije i filozofa trebala bi biti maksimalno uobzirena, jer takozvani tajni član vječnog mira kod Kanta se razumijeva kao postavka da “države naoružane za rat trebaju zatražiti savjet u maksimama filozofa o uvjetima koji bi omogućili mir” (Kant, 2000: 136). Kako ne bi bio pogrešno shvaćen, Kant odmah upozorava da država nije dužna davati nikakvu prednost filozofima u odnosu na pravnike, nego bi bilo od velike koristi za sve da ih se sasluša.

Jurist, koji je svojim simbolom učinio vagu prava, a uz to još i mač pravde, služi se obično ovim posljednjim ne samo zato da od prava otkloni sve strane utjecaje, nego i zato da i mač stavi u pliticu, ako ona ne bi htjela pretegnuti (*vae victis*). Jurist, koji nije istodobno i filozof (također ne prema moralu), u najvećem je iskušenju, jer prema svojoj službi mora samo primijeniti postojeće zakone, a *ne mora ih ispitivati prema potrebi njihova usavršavanja* (kurziv S. K.). I tako on rang svoga fakulteta, stvarno niži, računa kao viši zato što je uz njega vlast (a to je slučaj i s ostala dva fakulteta). (Kant, 2000: 137)

Ova filozofska kritika dogmatskog prava, preciznije dogmatiziranja prava, smjera na to da pravo uistinu teško može bez filozofije, budući da su njegova načela izvan samih pravnih normi, i zato pravnici, kako to reče Kant,

još uvijek traže vlastitu definiciju prava. Ova kritika zatvaranja pravne nauke u sebe, što je slučaj i u današnjem pravu (primjerice, danas na većini studija prava ne postoji filozofija i(li) filozofija prava kao disciplina, to jest kao misaona refleksija pravnih normi), smjera na dijalog i uvažavanje stava kako je pravo posljedica određenih zahtjeva koji nisu u njemu. Podređivanje filozofije pravu, smatra kenigsberški filozof, u izvjesnom smislu podsjeća na vrijeme kada je filozofija bila sluškinja teologije. Kako sarkastično primjećuje Kant – valja postaviti pitanje da li filozofija nosi luč ili skute “milostive gospođe”. Dakako, Kenigsberžanin ne pledira na to da filozofija platonijanski uzme primat nad pravom i politikom “jer posjed vlasti neminovno kvari slobodno umno rasuđivanje”, nego da oni ne ušutkavaju filozofiju koja nije sposobna da kuje bilo kakve zavjere, jer je to potrebno i filozofiji i pravu, i politici i teologiji, kako bi se međusobno osvjetljavali.

Literatura

- Habermas, Jürgen. *Između naturalizma i religije (filozofski članci)*, TUGRA, Sarajevo 2009.
- Habermas, Jürgen. *Ogled o ustavu Evrope*, Centar za javno pravo, Sarajevo 2011.
- Hobbes, Thomas. *Levijatan ili Građa, oblik i moć crkvene i građanske države*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2004.
- Kant, Immanuel. *Kritika praktičkog uma*, BIGZ, Beograd 1979.
- Kant, Immanuel. *Metafizika ćudoređa*, Veselin Masleša, Sarajevo 1967.
- Kant, Immanuel. *Pravno-politički spisi*, Politička kultura, Zagreb 2000.
- Kant, Immanuel. *Zasnivanje metafizike morala*, BIGZ, Beograd 1981.
- Tadić, Ljubomir. *Filozofija prava*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1996.

FREEDOM IN KANT'S UNDERSTANDING OF LAW

Summary: In his consideration of law as an external authority, Kant repeats the thesis from discussions about the theoretical and practical mind that law is not an empirical concept but an intelligible one, and thus it is a set of conditions under which the freedom of one can exist alongside (together) with the freedom of another under equal general principles, while the science of law itself is a set of laws to which external legislation refers. Opposing Thomas Hobbes, in the writing “On the General Proposition: it might be right in theory, but it is not valid in practice”, Kant elaborates the concept of law as something that arises from the concept of freedom in the mutual relations of people in order to socially contract the conditions of living together.

Keywords: freedom, ethics, law, principles, authority

